

ONZICHTBARE GRENZEN IN ROTTERDAM

Hoe de verschillende ervaringen van diverse groepen dak- en thuislozen de toegang tot de publieke ruimte en de mate van sociale uitsluiting beïnvloeden

Isa Weijters (566748)

Masterscriptie

MA Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

ESSB, Erasmus Universiteit Rotterdam

Begeleider: Dr. Thomas Swerts

22-06-2025

Woordenaantal: 9994

Inhoudsopgave

ABSTRACT.....	3
HOOFDSTUK 1: INLEIDING	4
1.1 AANLEIDING.....	4
1.2 PROBLEEMSTELLING.....	5
1.3 MAATSCHAPPELIJKE RELEVANTIE	5
1.4 WETENSCHAPPELIJKE RELEVANTIE	6
HOOFDSTUK 2: THEORETISCH KADER.....	7
2.1 STEDELIJK REVANCHISME: HET STREVEN NAAR EEN GEWENST STRAATBEELD.....	7
2.2 SOCIALE UITSLUITING: DE ERVARINGEN VAN DAK- EN THUISLOZEN	8
2.3 HET ‘RECHT OP DE STAD’: DE STRATEGIEËN VAN HULPORGANISATIES.....	10
HOOFDSTUK 3: METHODOLOGIE	12
3.1 ONDERZOEKSSTRATEGIE	12
3.2 DATA- ANALYSE EN DATAVERWERKING	12
3.3 POSITIONALITEIT	12
3.4 ETHISCHE VERANTWOORDING	13
HOOFDSTUK 4: RESULTATEN	14
4.1 DE VEILIGE STAD	14
4.2 DE VIJANDIGE STAD.....	16
4.3 DE TEGENSTRIJDIGE STAD.....	21
HOOFDSTUK 5: CONCLUSIE	25
5.1 REFLECTIE.....	27
LITERATUURLIJST.....	28
BIJLAGEN.....	31
BIJLAGE 1: TOPICLIJST DAK- EN THUISLOZEN.....	31
BIJLAGE 2: RESPONDENTENLIJST	34
BIJLAGE 3: FOTO’S VIJANDIGE ARCHITECTUUR	35

Abstract

Dit onderzoek richtte zich op de ervaren sociale uitsluiting van dak- en thuislozen in relatie tot de toenemende controle en regulering van de publieke ruimte, en hoe zij hiermee omgaan. Daarnaast stond ook de rol van hulporganisaties centraal, met een bijzondere focus op de Pauluskerk. Op basis van een casestudy, waarin de toenemende controle en regulering in de stad Rotterdam centraal stonden, zijn de ervaringen van betrokken actoren verzameld via zowel diepte-interviews als etnografische observaties. Uit de bevindingen blijkt dat de beleidsmaatregelen van gemeente Rotterdam omtrent de handhaving van dak- en thuislozen in de publieke ruimte bijdragen aan gevoelens van sociale uitsluiting, waarbij het strenger handhaven van lokale verordeningen de meest invloedrijke factor bleek te zijn. De sociale uitsluiting werd echter zeer gedifferentieerd ervaren, mede door de bepalende rol van wettelijke status en achtergrond. Niet-rechthebbende dak- en thuislozen ervaren de sociale uitsluiting sterker, in tegenstelling tot rechthebbende dak- en thuislozen. Dak- en thuislozen passen zich op verschillende manieren aan, zoals aanpassing in gedrag, plekken verlaten en zich verstoppen. Tot slot is gebleken dat de Pauluskerk effectieve strategieën inzet om de dak- en thuislozen alsnog een plek in de stad te laten hebben, waarbij de beïnvloeding van het publiek als meest tactische strategie wordt beschouwd.

KEYWORDS: Dak- en thuislozen, publieke ruimte, sociale uitsluiting, stedelijke controle en regulering, copingstrategieën, Pauluskerk

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Aanleiding

"We hebben elke dag zeker 200 dakloze mensen in de Pauluskerk. Dat zijn mensen die nergens anders terecht kunnen, ze krijgen nul op het rekest als ze aankloppen bij de gemeente. Geef deze mensen een plek om te verblijven, dan hoeven ze niet te poepen in portieken. Als je 's nachts nergens anders terecht kan, waar moet je dan naar de wc?" (Van Leerdam, 2024, 08:44). Deze uitspraak kwam naar voren in een podcast met Martijn van Leerdam, directeur-predikant van de Pauluskerk, en Simon Ceulemans, raadslid van Leefbaar Rotterdam, waarin zij debatteerden over de toename van het aantal boetes dat in 2023 op straat is uitgedeeld aan dak- en thuislozen. De stad Rotterdam, waar gemiddeld 2500 dak- en thuislozen leven, is een voorloper in het opleggen van deze boetes, met een gemiddelde van één boete per dag (Enneking, 2025). In de gemeente Rotterdam is het namelijk verboden om op straat te slapen, te bedelen of doelloos rond te hangen (De Raad van de gemeente Rotterdam, 2024).

De toenemende controle en regulering in de publieke ruimte is de afgelopen jaren aanzienlijk gestegen. De publieke ruimte zou in eerste instantie toegankelijk moeten zijn voor iedereen (Németh, 2012), maar onderzoek toont aan dat dit steeds minder het geval is (Bergamaschi et al., 2014). Steden gebruiken de publieke ruimte om een bepaald straatbeeld te realiseren wat vaak gericht is op orde en netheid, met als doel de stad zo aantrekkelijk mogelijk te maken voor haar inwoners en de buitenwereld. Dak- en thuislozen passen vaak niet in dit gewenste straatbeeld, en lokale overheden en autoriteiten doen er dan ook alles aan om deze ongewenste individuen op directe en indirecte wijze onzichtbaar te maken voor het bredere publiek (Doherty et al., 2008). Het beboeten van dak- en thuislozen is een directe vorm van controle en regulering. Onderzoek van Németh (2012) toont aan dat dak- en thuislozen ook op indirecte wijze, zoals door middel van vijandige architectuur en het creëren van symbolische normen en waarden, uit de publieke ruimte geweerd kunnen worden.

De diverse groepen dak- en thuislozen die hierdoor worden geraakt, worden in Rotterdam echter steeds uiteenlopende door een toename aan EU-migranten en ongedocumenteerden (Kramer, 2024). Deze subgroepen worden als niet-rechthebbend beschouwd, waardoor hun toegang tot hulp vanuit de autoriteiten wordt bemoeilijkt, en de publieke ruimte dus noodzakelijkerwijs dient als hun thuis. Deze sociale uitsluiting is in strijd met het concept van het 'recht op de stad', waarbij wordt benadrukt dat de publieke ruimte een plek is waar je ongeacht je status gebruik van mag maken (Attoh, 2011). De publieke ruimte dient hierbij niet alleen te worden gebruikt voor economische doeleinden, maar moet vooral gericht zijn op het vervullen van de dagelijkse behoeften van alle stadsbewoners. Zowel op collectief niveau, bijvoorbeeld door hulporganisaties, als op individueel niveau worden er strategieën ontwikkeld om het 'recht op de stad' in praktijk te realiseren en dak- en thuislozen alsnog een plek te bieden in de stad (Langeegger & Koester, 2016).

1.2 Probleemstelling

1.2.1 Doelstelling

Dit onderzoek heeft als doel de mechanismen en gevolgen van de toenemende controle en regulering van dak- en thuislozen in de publieke ruimte te analyseren, met aandacht voor de ervaringen van de betrokkenen en hun manieren van navigeren binnen de opgelegde maatregelen. Daarbij wordt ook gekeken naar de rol van achtergrond en status, evenals de ondersteuning door hulporganisaties. Hiermee wordt er in dit onderzoek inzichtelijk gemaakt waarom het van belang is om de publieke ruimte voor alle inwoners, ongeacht achtergrond en status, toegankelijk te houden en dit uitgangspunt te blijven waarborgen.

1.2.2 Centrale vraag en deelvragen

Om inzicht te krijgen in de ervaringen van daklozen en hulporganisaties ten aanzien van de toenemende controle en regulering van de publieke ruimte en de bijbehorende strategieën in kaart te krijgen, is de volgende onderzoeksvraag opgesteld: *‘Hoe worden dak- en thuislozen in Rotterdam uitgesloten van de publieke ruimte en hoe gaan dak- en thuislozen en hulporganisaties hier mee om?’* Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zijn de volgende drie deelvragen opgesteld:

- 1. Welke specifieke maatregelen worden in Rotterdam toegepast om de publieke ruimte meer te controleren en reguleren, en in hoeverre dragen deze maatregelen bij aan de sociale uitsluiting van specifieke groepen dak- en thuislozen?*
- 2. Op welke wijze ervaren dak- en thuislozen met verschillende achtergronden en statussen deze sociale uitsluiting, en welke strategieën ontwikkelen zij om hiermee om te gaan?*
- 3. Hoe ondersteunen hulporganisaties dak- en thuislozen bij het waarborgen van de toegankelijkheid van de publieke ruimte, zodat zij hun recht op de stad kunnen behouden?*

1.3 Maatschappelijke relevantie

Beleidsmaatregelen voor de leefbaarheid in de stad richten zich vaak op de behoeften van bewoners, met name op het creëren van een veilige en aantrekkelijke leefomgeving (Bergamaschi et al., 2014). In 2024 introduceerde gemeente Rotterdam het actieplan ‘Buitenslapers’ om overlast van dak- en thuislozen in de publieke ruimte aan te pakken en hierdoor een leefbare woonomgeving te creëren en het straatbeeld op te schonen (Gemeente Rotterdam, 2023). Dit actieplan gaat echter ook gepaard met een toenemende criminalisering van dakloosheid, waarbij het aantal boetes voor dak- en thuislozen in Rotterdam steeds groter wordt en zij steeds minder ruimte krijgen om te bestaan in de publieke ruimte (Enneking, 2025). Het is van maatschappelijk belang om de impact van deze toenemende controle en regulering te analyseren, omdat de rechten en belangen van dak- en thuislozen vaak onvoldoende worden erkend (Pospěch, 2020). Nelson (2020) toont daarbij aan dat beleid effectiever wordt wanneer er aandacht wordt besteed aan de ervaringen van degenen die door deze maatregelen worden getroffen.

1.4 Wetenschappelijke relevantie

Dit onderzoek levert een wetenschappelijke bijdrage aan een meer genuanceerder inzicht in de ervaringen van diverse groepen dak- en thuislozen met betrekking tot de toenemende controle en regulering in de publieke ruimte van Rotterdam. Hoewel eerder onderzoek aantoont dat verschillende vormen van sociale uitsluiting en copingstrategieën kunnen ontstaan door strengere handhaving (Bergamaschi et al., 2014; Doherty et al., 2008; Johnstone, 2017; Mitchell & Heynen, 2009; Snow & Mulcahy, 2001), blijft het onduidelijk hoe deze specifieke wisselwerking zich in Rotterdam manifesteert. Het profiel van dak- en thuislozen wordt in Rotterdam steeds diverser, waarbij er een toename is in niet-rechthebbenden subgroepen zoals EU-migranten en ongedocumenteerden (Kramer, 2024). Dit onderscheid in wettelijke status zorgt ervoor dat er een gedifferentieerde toegang is tot hulpverlening, wat de mate van sociale uitsluiting verder kan beïnvloeden. Deze intersectionaliteit op het gebied van wettelijke status is tot op heden onderbelicht in de wetenschappelijke literatuur, die dak- en thuislozen voornamelijk beschouwt als homogene groep (Tosi, 2010). Bovendien draagt dit onderzoek bij door niet alleen de ervaringen van dak- en thuislozen te belichten, maar ook een multi-actor perspectief te hanteren, waarin de rollen van hulporganisaties, handhavers en lokale autoriteiten centraal staan.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

In dit hoofdstuk worden relevante theorieën uit de wetenschappelijke literatuur met betrekking tot het onderzoeksonderwerp belicht. Allereerst worden de onderliggende mechanismen van de toenemende controle en regulering van de publieke ruimte toegelicht. Vervolgens wordt ingegaan op hoe sociale uitsluiting ontstaat en door dak- en thuislozen kan worden ervaren. Allerlaatst zullen de collectieve strategieën door hulporganisaties rondom het ‘recht op de stad’ besproken worden.

2.1 Stedelijk revanchisme: het streven naar een gewenst straatbeeld

De afgelopen jaren is er een toenemende controle en regulering waarneembaar in de publieke ruimte (Chitrakar et al., 2022). Dit fenomeen is niet op zichzelf ontstaan, maar is verweven met diepere maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de opkomst van het neoliberalisme (Doherty et al., 2008). Het neoliberalisme, wat nauw verbonden is met de vrije markt en het streven naar beperkte overheidsinterventie, vormt de basis voor een nieuwe heersende ideologie die op verschillende aspecten in de samenleving wordt toegepast, zoals ook de functie van de publieke ruimte (Peck & Tickell, 2002; Peterson, 2006). Het dominante idee dat de publieke ruimte een collectief goed is, neemt hiermee steeds meer af (Bergamaschi et al., 2014; Németh, 2012).

Uitermark en Duyvendak (2008) hebben aangetoond dat deze ontwikkeling zich eveneens in Rotterdam heeft voorgedaan, en beschrijven dit fenomeen als een gevolg van het zogeheten ‘stedelijk revanchisme’: een strategie die gericht is op het terugwinnen van de stad ten gunste van het economisch kapitaal. Naarmate steden steeds meer afhankelijk worden van toeristen en investeerders, neemt de bezorgdheid over de kwaliteit en veiligheid van de publieke ruimte toe. In Rotterdam is de publieke ruimte hierdoor op verschillende manieren veranderd, waarbij wordt gestreefd naar een aantrekkelijk en gewenst straatbeeld, onder meer door de komst van iconische gebouwen, nieuwe voorzieningen en het intensiveren van de controle op orde en netheid (Custers & Willems, 2024). Deze investeringen gaan echter gepaard met pogingen om elementen die de publieke ruimte kunnen ondermijnen te verwijderen, waarbij gemarginaliseerde groepen vaak het doelwit vormen van deze maatregelen (Uitermark & Duyvendak, 2008). Dak- en thuislozen, voor wie de publieke ruimte tevens hun leefomgeving vormt, worden direct getroffen door dit revanchistische beleid. Dit leidt tot een spanning tussen de economische belangen en doelen van de stad, en de ruimtelijke en sociale uitsluiting van deze specifieke doelgroep (Bergamaschi et al., 2014).

2.1.1 Beleidsmaatregelen

Om het gewenste straatbeeld van de stad te handhaven, zetten lokale overheden steeds meer controle en regulering in om de stad te ontdoen van ongewenste individuen (Doherty et al. 2008). Hierdoor worden dak- en thuislozen minder zichtbaar voor het bredere publiek en wordt hun bewegingsvrijheid ingeperkt (Snow & Mulcahy, 2001). Németh (2012) onderscheidt drie dimensies van controle en regulering: de ‘fysieke laag’, de ‘code laag’ en de ‘symbolische laag’. Deze dimensies zijn nauw met

elkaar verbonden en bepalen de mate waarin er sprake is van vrijheid in de publieke ruimte of dat er sprake is van doelgerichte sociale uitsluiting.

De eerste dimensie is de ‘fysieke laag’, waarbij elementen zoals hekken, muren en uitsluitende architectuur ervoor zorgen dat de toegang tot de publieke ruimte wordt beperkt voor bepaalde individuen (Németh, 2012). Bergamaschi et al. (2014) introduceren het begrip van ‘*urban furniture of exclusion*’, wat specifiek ingaat op de fysieke uitsluiting van dak- en thuislozen. Voorbeelden hiervan zijn het plaatsen van anti-daklozen bankjes, die worden ontworpen met obstakels om te voorkomen dat het als slaapplek wordt gebruikt. De tweede dimensie, die Németh (2012) omschrijft als de ‘code laag’, heeft betrekking op de plaatselijke regels die in de publieke ruimte worden gehandhaafd. Deze laag wordt volgens Amster (2003) beïnvloedt door de criminalisering van dakloosheid, waarop wetgeving doelbewust wordt aangepast. Lokale verordeningen waarvan vaak wordt gesteld dat deze van belang zijn voor de openbare orde en veiligheid, zoals het verbieden van buiten slapen of bedelen, zorgen ervoor dat het voor dak- en thuislozen vaak strafbaar is om te verblijven in de publieke ruimte (Bergamaschi et al., 2014). De laatste dimensie, genaamd de ‘symbolische laag’, verwijst naar het idee dat er aan de hand van bijvoorbeeld bepaalde beelden, taal of representaties een onzichtbare barrière wordt gevormd in de publieke ruimte (Németh, 2012). Het creëren van symbolen van welvaart en consumptie kan hierbij als voorbeeld dienen (Bergamaschi et al., 2014). De komst van luxe winkels en restaurants kunnen namelijk op symbolische wijze benadrukken dat dak- en thuislozen niet in deze ruimtes worden geaccepteerd. Er ontstaat een verhoogd contrast tussen degenen die gebruik kunnen maken van deze faciliteiten en gewenst zijn in deze publieke ruimtes, en degenen die dat niet zijn, zoals dak- en thuislozen.

Naar verwachting zal de ‘code laag’ het meest prominent aanwezig zijn in Rotterdam, gezien het actieplan ‘Buitenslapers’ recentelijk is geïmplementeerd. Dit actieplan is sterk gericht op het nastreven van orde en netheid in de publieke ruimte, door de toenemende overlast van dak- en thuislozen (Gemeente Rotterdam, 2023). De handhaving van deze overlast gaat gepaard met het strenger beboeten van dak- en thuislozen die zich in de publieke ruimte bevinden en zich niet aan de lokale verordeningen houden zoals het verbod op buiten slapen, bedelen en samenscholing.

2.2 Sociale uitsluiting: de ervaringen van dak- en thuislozen

Mitchell en Heynen (2009) stellen dat de publieke ruimte een essentieel onderdeel is van het leven van dak- en thuislozen. Aangezien zij geen eigen privé-eigendom bezitten, biedt de publieke ruimte hun de mogelijkheid om in hun dagelijkse behoeften te voorzien, zoals eten, slapen en samenkomen. Door de toenemende controle en regulering van de publieke ruimte, die mede is ontstaan door de groeiende criminalisering, ervaren dak- en thuislozen steeds meer sociale uitsluiting (Johnstone, 2017). Er zijn echter verschillende manieren waarop dak- en thuislozen deze uitsluiting ervaren. De toenemende controle en regulering in de publieke ruimte kan er allereerst voor zorgen dat dak- en thuislozen een steeds groter verlies ervaren van hun leefruimte, wat een negatieve impact heeft op hun welzijn en de

kwaliteit van leven. Doherty et al. (2008) stellen bijvoorbeeld dat dak- en thuislozen zich steeds meer geïsoleerd kunnen voelen door de beperkingen in de publieke ruimte. Doordat de publieke ruimte onder andere functioneert als ontmoetingsplek, en dit steeds meer wordt teruggedrongen door bijvoorbeeld boetes of het verwijderen van bankjes, worden de kansen op sociale interacties steeds verder verkleind. De toename van restricties en de criminalisering van hun aanwezigheid zorgt ervoor dat de sociale netwerken van dak- en thuislozen steeds meer uit elkaar vallen. Daarnaast kunnen dak- en thuislozen ook gevoelens van ongemak ervaren, doordat bepaalde plekken van comfort in de publieke ruimte worden ontnomen, door bijvoorbeeld de implementatie van obstakels bij hun slaapplekken of het direct beboeten van buiten slapen (Bergamaschi et al., 2014). Daarbij benoemt Johnstone (2017) dat de uitsluiting van de publieke ruimte er ook voor zorgt dat dak- en thuislozen zich minderwaardig voelen als burger, wat gevoelens van buitensluiting uit de samenleving met zich meebrengt. De toenemende criminalisering door de lokale verordeningen is hierin een belangrijke factor, mede door het stigma dat hierdoor ontstaat in de samenleving.

2.2.1 Copingstrategieën

Snow en Mulcahy (2001) hebben vier copingstrategieën geïdentificeerd die dak- en thuislozen gebruiken om om te gaan met de controle en regulering van de publieke ruimte, evenals de daarmee sociale uitsluiting. De eerste strategie, aangeduid als ‘exit’, verwijst naar het verlaten van de publieke ruimte in de stad, waarbij dak- en thuislozen hun gedrag niet aanpassen maar enkel hun locatie wijzigen naar een plek waar minder controle en regulering is. De tweede strategie daarentegen, ook wel ‘adaptation’ genoemd, toont aan dat sommige dak- en thuislozen zichzelf niet verplaatsen maar juist zichzelf aanpassen naar de normen die worden opgelegd in de publieke ruimte en de bijbehorende beperkingen. De voornaamste aanpassing is het proberen om niet op te vallen, door bijvoorbeeld minder lawaai te maken, andere kleding te dragen, of zich te gedragen als gewenste inwoners van de stad. Dit doen ze bijvoorbeeld door deel te nemen aan activiteiten die mogelijkheden bieden om met andere inwoners te mengen, zoals een bezoek aan de bibliotheek of het uitvoeren van vrijwilligerswerk. De derde strategie genaamd ‘persistence’ wordt door dak- en thuislozen gebruikt als ze geen mogelijkheden hebben tot aanpassing of verplaatsing, en hierdoor op dezelfde locatie blijven en hetzelfde gedrag vertonen. Deze strategie is vaak geen bewuste keuze, en wordt ingezet als andere opties zoals ‘exit’ en ‘adaptation’ te risicovol zijn. Het verlaten van een plek kan bijvoorbeeld zorgen voor het verlies van sociale netwerken of hulpbronnen. Daarentegen kan ‘persistence’ wel een bewuste keuze zijn als er wordt gemerkt dat de toenemende controle en regulering door autoriteiten niet consistent wordt gemonitord, en er alsnog sprake is van een bepaalde beweegruimte. Hoewel de eerste drie strategieën worden gebruikt om te navigeren binnen de toenemende beperkingen van de publieke ruimte wordt de laatste strategie, genaamd ‘voice’, gebruikt om zich uit te spreken en te verzetten tegen de heersende controle en reguleringen. Aan de hand van verschillende soorten protesten, zoals

het organiseren van een mars of het samenkomen in overheidsgebouwen of andere relevante locaties, laten dak- en thuislozen hun ontevredenheid zien aan lokale overheden.

2.2.2 De rol van diversiteit

Dak- en thuisloosheid is echter geen homogeen fenomeen; het manifesteert zich in een breed scala aan uiteenlopende ervaringen (Tosi, 2010). De rol van diversiteit, vooral met betrekking tot de wettelijke status, voegt een aanvullende dimensie toe die de toegang tot middelen en rechten beïnvloedt, en daarmee ook de mate van sociale uitsluiting bepaalt. De bestaande literatuur over de ervaringen van sociale uitsluiting en de daarbij behorende copingstrategieën veronderstelt echter doorgaans een homogene groep dak- en thuislozen, waarbij de rol van diversiteit slechts beperkt is onderzocht (Bergamaschi et al., 2014; Doherty et al., 2008; Johnstone, 2017; Mitchell & Heynen, 2009; Snow & Mulcahy, 2001). De aannames gebaseerd op een homogene groep dak- en thuislozen ondermijnt hierbij de groeiende diversiteit, en houdt geen rekening met de intersectionaliteit tussen wettelijke status en dak- en thuisloosheid. Het onderzoek van Hermans et al. (2020) onderstreept het belang van deze factor, aangezien dak- en thuislozen met een niet-rechthebbenden status vaker geconfronteerd worden met barrières bij het verkrijgen van adequate hulpverlening. Het onderscheid tussen rechthebbend en niet-rechthebbend wordt eveneens toegepast binnen de Rotterdamse context, waarbij EU-migranten en ongedocumenteerden als niet-rechthebbend worden bestempeld (Kramer, 2024). Deze subgroep heeft bijvoorbeeld geen toegang tot de reguliere nachtopvang en welzijnsdiensten, wat de afhankelijkheid van de publieke ruimte verder versterkt. Hieruit volgt de verwachting dat de intensiteit van sociale uitsluiting en de daarbij behorende copingstrategieën mogelijk complexer en gevarieerder is dan wordt verondersteld in de bestaande literatuur.

2.3 Het ‘recht op de stad’: de strategieën van hulporganisaties

Het ‘recht op de stad’, een concept geïntroduceerd door Henri Lefebvre, stelt dat alle inwoners van een stad, ongeacht hun status, het recht hebben op toegang tot stedelijke hulpbronnen, waaronder de publieke ruimte (Attoh, 2011; Purcell, 2014). De publieke ruimte zou een plek moeten zijn waar inwoners elkaar kunnen ontmoeten en zich kunnen voorzien in hun dagelijkse behoeften, wat wordt aangeduid als de sociale gebruikswaarde. Deze sociale gebruikswaarde is voor dak- en thuislozen van essentieel belang, gezien de publieke ruimte de plek is waar zij hun dagelijks leven moeten doorbrengen (Mitchell & Heynen, 2009). Gezien de kwetsbare positie van dak- en thuislozen vervullen hulporganisaties een essentiële rol in het waarborgen van het ‘recht op de stad’ voor deze doelgroep, aangezien zij vaak niet in staat zijn om zelf hun stem te laten horen (Langegger & Koester, 2016).

De rol van hulporganisaties kan worden onderverdeeld in twee hoofdcategorieën: dienstverlening en belangenbehartiging (Langegger & Koester, 2016). Dienstverlening verwijst naar het bieden van directe ondersteuning aan individuele cliënten, zoals hulp bij dagelijkse behoeften, sanitaire voorzieningen en opvangfaciliteiten. Deze vormen van dienstverlening kunnen bijdragen aan

het versterken van de capaciteiten van dak- en thuislozen om zich beter te navigeren binnen het gewenste straatbeeld. Daarentegen richt belangenbehartiging zich op het verdedigen van de rechten en belangen van dak- en thuislozen, bijvoorbeeld door het organiseren van campagnes tegen anti-daklooswetten en het vergroten van het politieke bewustzijn. Hiermee wordt bijvoorbeeld geprobeerd de toenemende controle en regelgeving tegen te gaan, in plaats van deze te toe te laten. In belangenbehartiging kan onderscheid worden gemaakt tussen ‘insider’ strategieën, die doorgaans confrontatiever zijn en zich rechtstreeks richten op politieke processen om beleidsveranderingen te bewerkstelligen, en ‘outsider’ strategieën, die meer gericht zijn op het beïnvloeden van het publieke bewustzijn en maatschappelijke opinies (Gormley et al., 2006).

Volgens Elberts et al. (2023) ligt in de Nederlandse context de nadruk voornamelijk op dienstverlening, terwijl de rol van structurele belangenbehartiging relatief beperkt is. Een belangrijke oorzaak hiervan is de afhankelijkheid van hulporganisaties van overheidsfinanciering, waardoor zij vaak hun autonomie verliezen. Desalniettemin wordt in dit onderzoek verwacht dat er wel strategieën met betrekking tot belangenbehartiging kunnen worden geïdentificeerd, aangezien de focus ligt op hulporganisatie De Pauluskerk. In tegenstelling tot de bevindingen van Elberts et al. (2023), is de Pauluskerk een autonome hulporganisatie, die onafhankelijk opereert van gemeentelijke financiering en hiermee een voorloper is op het gebied van maatschappelijke actie (Vasileiadi & Swerts, 2024). De huidige literatuur geeft echter nog niet voldoende inzicht in de differentiatie tussen de ‘insider’ en ‘outsider’ strategieën, en onder welke omstandigheden hulporganisaties zoals de Pauluskerk de ene strategie prioriteren boven de andere.

Hoofdstuk 3: Methodologie

In dit hoofdstuk wordt de methode toegelicht die in dit onderzoek wordt gehanteerd. Eerst wordt de gekozen onderzoeksstrategie gepresenteerd, gevolgd door een nadere bespreking van de rol van de onderzoeker. Vervolgens wordt beschreven hoe de data zullen worden verzameld en geanalyseerd. Tot slot vindt er een ethische verantwoording plaats.

3.1 Onderzoeksstrategie

Dit onderzoek is uitgevoerd als casestudy, waarbij de specifieke context van de Pauluskerk, een hulporganisatie voor dak- en thuislozen, centraal staat. Gezien het doel van het onderzoek, waarin de ervaringen van dak- en thuislozen en betrokken actoren worden onderzocht, is er gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksstrategie. Dit kan namelijk bijdragen aan een dieper inzicht in de betekenis die individuen geven aan hun ervaringen (Creswell & Creswell, 2023). Het doel van een kwalitatieve casestudy is om een gedetailleerde beschrijving te bieden van een gebeurtenis en verklarende thema's te identificeren die uit de data-analyse naar voren zullen komen. In dit onderzoek was de toenemende controle en regulering van de publieke ruimte het specifieke geval, waarbij de ervaringen van bezoekers van de Pauluskerk, hulporganisaties die betrokken zijn bij maatschappelijke acties rondom dit thema, en handhavers die het beleid moeten uitvoeren, aan bod komen.

3.2 Data- analyse en dataverwerking

Aangezien in dit onderzoek een kwalitatieve benadering wordt gehanteerd, is er gekozen om de data voornamelijk uit semigestructureerde diepte-interviews te verzamelen. In totaal zijn er vijf dak- en thuislozen geïnterviewd, die uiteenlopende achtergronden en wettelijke statussen hebben, evenals twee straatadvocaten van Stichting Basisberaad Rotterdam, vier medewerkers van de Pauluskerk en vier handhavers. Er is gekozen voor semigestructureerde interviews¹ omdat deze manier van interviewen kan bijdragen aan een diepgaander begrip van de persoonlijke ervaringen van de respondenten (Charli et al., 2022). De interviews zijn met toestemming opgenomen en vervolgens getranscribeerd.

Daarnaast zijn er vier etnografische observaties uitgevoerd, met een totale duur van 18,5 uur, op locaties waar in 2024 de meeste boetes werden geregistreerd, zoals rondom de Kruiskade, het Centraal Station, het Schouwburgplein en de Westersingel (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2024). Op basis van het softwareprogramma ATLAS.ti zijn de transcripten en veldnoties gecodeerd en geanalyseerd.

3.3 Positionaliteit

Om de geloofwaardigheid en transparantie van kwalitatief onderzoek te waarborgen, is het van belang om de positie van de onderzoeker toe te lichten (Creswell & Creswell, 2023). Hierdoor is het allereerst belangrijk om mijn affiniteit met de Pauluskerk te belichten. In augustus 2024 ben ik daar al gestart als

¹ Tijdens dit onderzoek zijn er vijf verschillende topiclijsten gehanteerd, rekening houdend met de diversiteit onder de respondenten. Vanwege het beperkte woordenaantal is in de bijlage uitsluitend de topiclijst van de dak- en thuislozen opgenomen. De overige topiclijsten kunnen opgevraagd worden indien gewenst.

vrijwilliger, omdat ik het van belang vind om deze kwetsbare groep te helpen waar nodig. Voor veel bezoekers ben ik een bekend gezicht, en hoewel dit mogelijk heeft bijgedragen aan het vinden van respondenten, brengt het ook potentiële vooroordelen met zich mee. Om deze reden heb ik tijdens de dataverzameling en analyse kritisch op mijn eigen gedachten gereflecteerd en de respondenten actief betrokken gehouden gedurende het onderzoek, zodat de bevindingen aansloten bij hun ervaringen en bias kon worden verminderd. Tot slot was het ook van belang om op zoek te gaan naar data die mijn veronderstellingen als onderzoeker mogelijk zouden tegenspreken.

3.4 Ethische verantwoording

Tijdens dit onderzoek zijn een aantal maatregelen getroffen om de ethische eisen en plichten te kunnen waarborgen. Voorafgaand aan de interviews is het doel van het onderzoek besproken met de respondenten, waarbij ook dieper werd ingegaan op de rechten die zij hadden, zoals het kunnen stoppen met het onderzoek en het niet beantwoorden van vragen. Deze punten werden eveneens toegelicht op het informed consentformulier, maar in verband met mogelijke taalbarrières was het van belang om dit in gangbare taal ook mondeling toe te lichten. Daarnaast is er in dit onderzoek gebruik gemaakt van pseudoniemen om de anonimiteit van de respondenten te kunnen waarborgen. Indien gewenst konden de respondenten zelf nog hun transcripten inzien voordat deze werden geanalyseerd, om ervoor te zorgen dat er geen informatie werd gebruikt die niet in het onderzoek mocht worden verwerkt. Een eventuele terugkoppeling van de eerste resultaten was ook mogelijk, zodat vooroordelen vanuit de onderzoeker konden worden verminderd. Tot slot werden de data op een beveiligde laptop bewaard.

Hoofdstuk 4: Resultaten

In dit hoofdstuk worden de verzamelde gegevens geanalyseerd en besproken in relatie tot de in hoofdstuk twee gepresenteerde theorie. Allereerst wordt onderzocht hoe de verwachte uitkomsten uit het theoretisch kader overeenkomen met de meningen en ervaringen van betrokken actoren, waaronder dak- en thuislozen, handhavers en hulporganisaties. Vervolgens wordt deze analyse verrijkt met nieuwe invalshoeken, zodat op die manier dieper wordt ingegaan op de hoofd- en deelvragen van het onderzoek. De resultatenanalyse is gestructureerd volgens drie hoofdthema's: de veilige stad, de vijandige stad en de tegenstrijdige stad.

4.1 De veilige stad

Gemeente Rotterdam (2023) heeft begin 2024 het actieplan 'Buitenslapers' geïmplementeerd, met als doel de veiligheid en leefbaarheid in de stad te verbeteren en overlast op straat door dak- en thuislozen terug te dringen. Op verschillende plekken in de stad wordt extra toezicht gehouden op de aanwezigheid van dak- en thuislozen, die in het actieplan worden aangeduid als 'hotspots' vanwege de frequente meldingen van overlast gerelateerd aan deze groep. De 'hotspots' zijn onder andere rondom de Nieuwe Binnenweg, West-Kruiskade en de Mauritsplaats:

Figuur 1: De 'hotspots' uit actieplan 'Buitenslapers' (Gemeente Rotterdam, 2023).

Volgens Leefbaar Rotterdam (2024), een lokale politieke partij binnen de gemeente Rotterdam, is de invoering van het actieplan niet enkel gericht op het verbeteren van de veiligheid, maar heeft deze ook

betrekking op het realiseren van een gewenst straatbeeld: *“Als mensen ’s ochtends naar hun werk gaan dat je eerst over twee daklozen heen moet stappen, of nog erger als je ’s avonds thuiskomt en het is donker en er zijn allerlei vage figuren, dat is onacceptabel.”* Het aangescherpte beleid met betrekking tot controle en regulering ten aanzien van dak- en thuislozen is aldus gericht op het ontmoedigen van deze groep om zich in de publieke ruimte te bevinden. Het verwijderen van ongewenste elementen in de publieke ruimte, in dit geval dak- en thuislozen, met als doel een veilig en aantrekkelijk straatbeeld te realiseren, sluit nauw aan bij de ideeën van Uitermark en Duyvendak (2008) over ‘stedelijk revanchisme’: de tegenstelling tussen de economische belangen van de lokale autoriteiten en de uitsluiting van gemarginaliseerde groepen, waaronder dak- en thuislozen, uit de publieke ruimte.

4.1.1 Beleid in praktijk: de rol van handhavers

De controle en regulering van dak- en thuislozen dient te worden uitgevoerd door onder meer Buitengewoon Opsporingsambtenaren (BOA's), ook wel aangeduid als handhavers. Zij treffen de dak- en thuislozen aan of ontvangen meldingen via de app 'MeldR', waarmee buurtbewoners overlast kunnen rapporteren. Overlastmeldingen gaan vaak over vervuiling, bedelen, rondhangen of buiten slapen. Handhaver Ilse geeft de voornaamste reden aan van de meldingen die zij krijgen: *“Je hebt toch wel heel veel mensen die voelen zich onveilig en het is vies. Het verloedert de wijk”*. Uit de interviews blijkt dat de toenemende controle en regulering van dak- en thuislozen voornamelijk wordt gerealiseerd met het strenger beboeten van overtredingen die zijn gesteld in de Algemeen Plaatselijke Verordening (APV) van gemeente Rotterdam. Voorbeelden hiervan zijn artikel 2.23a (Slaap) verblijf op de weg, in voertuigen en kampeermiddelen, artikel 2:47 hinderlijk gedrag op openbare plaatsen en artikel 2:50 hinderlijk gedrag in voor het publiek toegankelijke ruimten (Gemeente Rotterdam, 2024). Teruggrijpend op de drie dimensies van controle en regulering van Németh (2012), is de 'code laag' voor handhavers het voornaamste middel om de aanwezigheid van dak- en thuislozen te beperken in de publieke ruimte. De afgelopen maanden is er echter een opvallende beleidswijziging geweest binnen de gemeente Rotterdam: handhavers zijn niet meer bevoegd boetes uit te schrijven omtrent artikel 2.23a, aldus het buiten slapen. Dit brengt echter praktische problemen met zich mee voor handhavers, zonder dat het direct leidt tot een vermindering van het aantal opgelegde boetes aan dak- en thuislozen:

Ik weet dat ze in het verleden hebben ze geschreven op het slapen op de openbare weg (..) alleen nu is er best wel een gedoe over in het nieuws met de wethouder en met de burgemeester, over het feit dat ze dat eigenlijk niet meer willen. Maar dan moet je dus gaan kijken van joh, waar ga je hem dan op pakken? – Handhaver Anja.

De interviews met de handhavers tonen aan dat er om deze reden vaker op andere overtredingen wordt geschreven. Anja licht toe: *“Dan kan je ze pakken op wildplassen of ze drinken alcohol (..), dan kan je*

dus op allemaal verschillende dingen schrijven in plaats van het slapen.” Handhaver Sam vult hierop aan: *“Ze [gemeente Rotterdam] willen dat we optreden, maar mogen niet meer schrijven op buiten slapen (...), maar wat wil je dan? Wij schrijven nu bijvoorbeeld op hinderlijk gedrag.”* Een belangrijk inzicht, aanvullend op de theorie van Németh (2012), is de discretionaire bevoegdheid van de handhavers. Ondanks de beleidswijziging over artikel 2.23a, blijft de straffende aanpak voortbestaan door de handhaving van andere overtredingen vanuit de APV, waarbij handhavers veel ruimte hebben om zelf te bepalen wanneer iets als hinderlijk wordt gezien: *“Wij hebben een eigen bevoegdheid, (...) dat betekent dat je zelf mag bepalen of dat je wil schrijven of niet wil schrijven.”* – Ilse.

Naast de invloed van de discretionaire bevoegdheid op de aard van de opgelegde overtredingen, komt uit de interviews ook naar voren dat de functie van de boete zelf kan variëren. De wettelijke status speelt hierin een belangrijke rol en benadrukt het belang van de diversiteit binnen de populatie dak- en thuislozen. Handhavers maken namelijk onderscheid tussen rechthebbenden en niet-rechthebbenden dak- en thuislozen. Overeenkomend met de theorie van Németh (2012) worden boetes voor rechthebbenden voornamelijk ingezet om de openbare orde te handhaven. Voor niet-rechthebbenden heeft het boetebeleid echter een extra functie: het dienen als middel voor dossieropbouw. Anja illustreert dit: *“Het is eigenlijk dossieropbouw (...), na zes boetes of registraties dan kunnen we er wat mee, dan kunnen we de AVIM [vreemdelingenpolitie] inschakelen.”* Dit proces is voornamelijk gericht op het vaststellen van onrechtmatig verblijf en een uiteindelijke uitzetting uit Nederland. Dossieropbouw wordt ingezet wanneer er sprake is van hulpweigering, wat volgens de handhavers vooral voorkomt bij de subgroep niet-rechthebbenden. De voornaamste reden hiervoor is het wantrouwen tegenover formele hulpverlening. Toch geven de meeste handhavers aan dat het ontbreken van een passend hulpaanbod voor deze subgroep ook een belangrijke reden is voor de inzet van dossieropbouw: *“Je moet soms wel, vooral bij mensen waarvoor geen echte oplossing is, (...) je moet het toch duidelijk maken dat je niet hier kan blijven zwerven.”*- Handhaver Karel. Hoewel Snow en Mulcahy (2001) stellen dat de criminalisering van dak- en thuislozen vooral gericht is op het verminderen van hun zichtbaarheid in de publieke ruimte, blijkt uit de interviews dat het boetebeleid dus ook wordt ingezet om voornamelijk niet-rechthebbende subgroepen definitief uit de publieke ruimte te verwijderen, onder andere door middel van uitzettingen.

4.2 De vijandige stad

Uit de interviews met de dak- en thuislozen blijkt dat er sprake is van een complexe en gelaagde vorm van sociale uitsluiting op basis van wettelijke status en achtergrond. Omdat de handhaving van de toenemende controle en regulering van de publieke ruimte met verschillende doeleinden wordt toegepast, varieert de mate van sociale uitsluiting sterk. Daarbij blijken de copingstrategieën, zoals beschreven door Snow en Mulcahy (2001), zeer gedifferentieerd te worden toegepast, waarbij wettelijke status en achtergrond een bepalende rol blijken te spelen.

4.2.1 De intensiteit van sociale uitsluiting

De drie vormen van controle en regulering, zoals geïllustreerd door Németh (2012), dragen op verschillende manieren bij aan een gevoel van sociale uitsluiting onder de geïnterviewde dak- en thuislozen. Allereerst blijkt dat het merendeel van de dak- en thuislozen een gevoel van fysieke beperking ervaren in hun leefomgeving, zoals Tosi (2007) beschrijft. Het creëren van fysieke barrières, onder andere door de toenemende vijandige architectuur in de stad, beperkt de beschikbare plekken in de publieke ruimte. De schotten op bankjes worden voornamelijk als uitsluitend ervaren, omdat deze vaak de plekken vormen waar dak- en thuislozen overdag uitrusten of zich in de nacht bevinden. Recentelijk zijn dergelijke schotten geplaatst voor de Pauluskerk, voor het water aan de Westersingel (figuur 2). Dak- en thuisloze Max wijst tijdens het interview herhaaldelijk uit het raam naar deze nieuwe schotten. Naast dat het voor een beperking zorgt voor het functioneren in de publieke ruimte, geeft het ook een buitengesloten gevoel: *“They don't want you there if you are homeless (...) they want people like you, like people with money, not us.”* Ook Anil geeft aan: *“Eerst sliep ik soms daar, maar dat kan niet meer nu nee (...) je moet je aanpassen.”* Uit één van de observatiemomenten rondom de Westersingel wordt dit ook nogmaals duidelijk: er is geen dak- of thuisloze te bekennen die ligt uit te rusten op een van de bankjes. Het suggereert dat deze fysieke barrières wellicht een degelijk effect hebben op de aanwezigheid van deze doelgroep in de publieke ruimte.

Figuur 2: De nieuwe schotten op de bankjes voor de Pauluskerk.

Desalniettemin is de ‘fysieke laag’ niet de meest invloedrijke factor van controle en regulering die de intensiteit van de sociale uitsluiting bepaalt. De ‘code- en symbolische laag’ spelen een grotere rol, bijvoorbeeld door de strengere handhaving van lokale verordeningen en het creëren van uitsluitende symbolen. Veel dak- en thuislozen geven aan dat de strengere regels rondom bijvoorbeeld samenscholing en buiten slapen ervoor zorgen dat ze minder vaak in de publieke ruimte kunnen verblijven en zichzelf kunnen voorzien in hun dagelijkse behoeften, zoals rusten, eten en sociale interacties. Dak- en thuisloze Wouter licht dit toe, en geeft aan dat hij recent was aangesproken door een handhaver, omdat hij op een bankje zat te roken om tot rust te komen:

En toen was er wel een handhaver die vroeg dan van wat doe jij hier en waarom? (...) Ik zei ik ga wel weg, ik ga wel naar een andere plek minder in het zicht, en dat vonden ze dan goed.

Overeenkomend met de theorie van Németh (2012) worden er tijdens de interviews ook een aantal symbolische vormen van sociale uitsluiting benoemd, zoals de komst van meer camera’s in het centrum. Max geeft het gevolg hiervan aan: *“Feels like they don’t want you there, if it’s always pointed at you, always.”* Deze gevoelens van sociale uitsluiting komen overeen met wat er eerder in de literatuur is verondersteld door Mitchell en Heynen (2009) en Bergamaschi et al. (2014). Hoewel Doherty et al. (2008) echter ook stellen dat de komst van luxere faciliteiten zorgt voor gevoelens van sociale uitsluiting, komt dit bij alle dak- en thuislozen niet naar voren als een storende factor.

Uit de interviews met de dak- en thuislozen is echter een nieuw inzicht naar voren gekomen met betrekking tot de sociale isolatie en de daaruit voortvloeiende vormen van sociale uitsluiting. Hoewel de dak- en thuislozen de sociale uitsluiting ervaren op straat, is sociale isolatie niet een invloedrijke factor door de aanwezigheid van de Pauluskerk. Wouter licht toe: *“Ik heb één vriend en die probeer ik wel te zien dan. Maar dat doe ik dan binnen bij de Pauluskerk. Dat kan niet op straat.”* Doordat de Pauluskerk wordt gezien als veilige plek, zonder te veel toezicht en controle is het een veiligere optie om sociale contacten te onderhouden:

And here [Pauluskerk] you meet people, because on the streets it's hard because you risk getting fined and go to jail. You can't socialize around, but at Pauluskerk you can, like any other person. – Max

Bovenstaand citaat wordt bevestigd uit een van de gesprekken met een dak- en thuisloze tijdens een observatiemoment rondom Schouwburgplein. Tijdens het gesprek geeft hij aan dat hij naar de Pauluskerk gaat, omdat hij daar regelmatig samenkomt met kennissen om de dag door te komen. De rol van de Pauluskerk fungeert hierdoor als een voorziening om sociale isolatie tegen te gaan, waardoor het bijdraagt aan het verminderen van gevoelens van sociale uitsluiting.

Niet meetellen versus niet bestaan

Over het geheel genomen ondervinden de dak- en thuislozen aanzienlijke sociale uitsluiting. Gevoelens van ongemak komen herhaaldelijk naar voren, en hoewel sociale isolatie aanwezig is, wordt deze beperkt door de aanwezigheid van de Pauluskerk. Er bestaat echter een opvallend verschil tussen de ervaringen van dak- en thuislozen met betrekking tot gevoelens van minderwaardigheid, zoals Johnstone (2017) veronderstelt in zijn onderzoek. Hoewel in de bovengenoemde vormen van sociale uitsluiting geen grote verschillen werden gevonden tussen dak- en thuislozen op basis van hun wettelijke status en achtergrond, verschilt het gevoel van minderwaardigheid en de daaruit voortvloeiende sociale uitsluiting wel degelijk tussen deze groepen. Een nieuw inzicht dat naar voren komt aanvullend op de literatuur, betreft het onderscheid tussen niet meetellen en daadwerkelijk niet bestaan: het verschil tussen de rechthebbenden en de niet-rechthebbenden komt wederom naar voren.

Wouter en Anil, beide rechthebbend, geven meermaals aan het gevoel te hebben dat zij niet meetellen in de samenleving: *“Puur omdat je dakloos bent, word je aangesproken, heb ik het idee dat je er niet mag zijn. Dat je niet meetelt met de met de rest. Dat ze me hier liever niet hebben dan wel.”* De niet-rechthebbenden dak- en thuislozen daarentegen hebben het niet over niet meetellen, maar over niet bestaan: *“It feels like I, to be honest, I don't really exist. Doesn't feel like I exist. And that's hard because I'm like, uh, I'm a person.”*- Ibrahim. Ongedocumenteerden dak- en thuislozen, zoals Max en Ibrahim, evenals EU-migrant Mateusz, ervaren namelijk een extremer niveau van beperkingen in de publieke ruimte. Dit komt doordat zij niet gewenst zijn in de publieke ruimte, gecombineerd met beperkte toegang tot hulpvoorzieningen, waardoor zij zich gedwongen voelen om te overleven in de publieke ruimte. Naast de sociale uitsluiting die zij ervaren net als de rechthebbenden dak- en thuislozen, wordt de mate hiervan versterkt door de extreme criminalisering van hun wettelijke status, waarbij detentie en uitzetting een extra laag van sociale uitsluiting creëren:

If you hang around, (...) they can just come to you. If you are mostly a foreigner, they will just come from nowhere. Like why you are here, and they just give you a fine. For just being here. But where should I go, I have no rights, I can't leave. – Max

Max heeft ook meermaals in detentie gezeten, omdat hij sliep of rondhing op straat: *“They took me to Marconi plein police station. After that, then the sentence was to prison. I was six months in prison. Second time.”* Ibrahim heeft echter nog geen ervaringen gehad met detentie maar geeft aan hier wel een constante angst voor te hebben, waardoor hij niet buiten durft te slapen:

But at night, I don't really sleep. I just walk, I walk, walk, walk, um, like 4 or 5 hours, and then I, I try to just stay at one place, but I just always have to walk because otherwise they find you and I, they see I don't have papers, so I'm, like, afraid of the police, right. So, I just walk.

Deze ervaringen van de niet-rechthebbenden dak- en thuislozen verschillen wezenlijk van die van de rechthebbenden, die weliswaar dreigementen krijgen en soms een boete, maar niet systematisch worden geconfronteerd met uitzetting of detentie als gevolg van hun wettelijke status en achtergrond. Deze verschillen zorgen voor een andere realiteit, waarin een intensere vorm van criminalisering wordt toegepast op niet-rechthebbenden. Dit contrast wordt ondersteund door Anil, die aangeeft: *“Ik krijg nu geen boetes meer van BOA’s. Ze kennen mij.”* Daarnaast vertelt Wouter dat hij voor het eerdergenoemde incident van roken op een bankje geen boete heeft gekregen, maar dat verplaatsen voor hem voldoende was. Beide dak- en thuislozen benadrukken dat dreigingen met boetes frequenter voorkomen dan een daadwerkelijke boete, zoals Anil aangeeft: *“Dan leg ik het uit, vaak laten ze het dan gaan.”*

4.2.2 Het gebruik van copingstrategieën

De vier individuele copingstrategieën, zoals geïntroduceerd door Snow en Mulcahy (2001), die dak- en thuislozen kunnen inzetten om te navigeren binnen de beperkingen van de publieke ruimte, blijken in de praktijk op een gedifferentieerde wijze te worden toegepast. Alleen de copingstrategie ‘exit’ wordt door elke dak- en thuisloze consistent ingezet. Anil vertelt bijvoorbeeld dat *“niet te veel in het zicht zijn”* helpt om problemen te voorkomen, waardoor hij zich vaak verplaatst naar andere plekken. Wouter gebruikt dezelfde strategie: *“Ja, ik ga dus soms plekken weg van, dus vermijden (...) Dus niet echt in het centrum.”* Ook de niet-rechthebbenden dak- en thuislozen spreken over verplaatsing, en zien dit als een effectieve manier om handhaving te ontwijken:

I go to other place, like, uh, Pauluskerk also like, here you can safely meet people you know and get food. Yeah, and I just go more to South, less control, less police (...) Places like more in neighbourhoods you know. – Ibrahim

De copingstrategie ‘voice’ wordt door geen van de dak- en thuislozen benoemd als een nuttige manier om met de huidige situatie om te gaan. Max en Ibrahim geven aan dat ze bepaalde gevoelens van machteloosheid ervaren, en hierdoor niet in opstand komen:

Now after many years, I accepted it you know. Sometimes it makes me angry, but there is nothing you can do. They don't see us as humans, more like a thing they have to get rid of. You accept. – Max

Ook rechthebbende dak- en thuislozen uiten gevoelens van machteloosheid wat door Wouter wordt geïllustreerd: *“Ik ga niet meedoen aan protesten of zo, (...) het heeft geen zin om een mening te*

geven.” Anil voegt toe: “Ja, ik voel me een beetje achtergelaten, ze [de gemeente] willen jou niet helpen omdat ik anders ben.”

De copingstrategie ‘adaptation’ blijkt verschillend te worden ingezet, waarbij de wettelijke status een bepalende rol speelt in wat er mogelijk is. Voor de rechthebbende dak- en thuislozen kan een aanpassing in gedrag, zoals het tonen van respect en onderling begrip, ertoe leiden dat zij relatief nog veel bewegingsvrijheid hebben. Wouter verteld bijvoorbeeld dat hij niet werd beboet omdat de handhaver begrip toonde: “Hij heeft mij geen boete gegeven. Ik zei dat ik wegga.” Anil benoemt dat respectvol omgaan soms nog ruimte biedt om te blijven bestaan in de publieke ruimte. Er blijkt een samenhang te zijn tussen de copingstrategie ‘adaptation’ en ‘persistence’: de beweegruimte die mogelijk is, maakt dat rechthebbenden dak- en thuislozen in bepaalde situaties alsnog kunnen volharden in hun gewenste activiteiten.

Bij niet-rechthebbende dak- en thuislozen wordt de copingstrategie ‘persistence’ niet als effectief beschouwd, omdat de beweegruimte voor hun aanzienlijk minder is. Zij gebruiken de copingstrategie ‘adaptation’ wel, maar dit wordt voornamelijk gekenmerkt door proberen niet op te vallen en de drukte te vermijden. Aanvullend op de vier copingstrategieën van Snow en Mulcahy (2001) blijkt onder de niet-rechthebbenden dak- en thuislozen een nieuwe strategie te ontstaan, namelijk het verstoppen:

I'm still avoiding police until now. So basically, like I, I don't like to stay too long on outside. I like to stay inside. Like like that. I only go out if it's important. Like I don't hang out. I avoid like the busy places you know. – Max

Deze nieuwe strategie wijst erop dat er een significant verschil bestaat in de beschikbare bewegingsvrijheid tussen verschillende subgroepen dak- en thuislozen, waarbij wettelijke status en achtergrond een doorslaggevende rol spelen. Niet-rechthebbend zijn impliceert dat er minder ruimte is om op een flexibele wijze gedrag aan te passen; het wegvallen van deze bewegingsvrijheid betekent dat er in feite weinig tot geen mogelijkheden overblijven om binnen de publieke ruimte te overleven.

4.3 De tegenstrijdige stad

Hoewel alle drie de lagen van controle en regulering volgens Németh (2012) ook door de hulporganisaties worden erkend, blijkt dat het strenger handhaven van de regelgeving rondom dak- en thuislozen op basis van lokale verordeningen momenteel de meest prominente rol speelt in hun belangenbehartiging. Alle respondenten geven aan dat de publieke ruimte hierdoor namelijk niet meer volledig toegankelijk is voor dak- en thuislozen en benadrukken meermaals dat het huidige beleid zeer tegenstrijdig is. Uit de interviews blijkt dat het beboeten van dak- en thuislozen zorgt voor sociale uitsluiting. Echter, gaat hieraan een complexere vorm van sociale uitsluiting vooraf, waardoor dak- en thuislozen juist sterk afhankelijk zijn van de publieke ruimte. Hoewel het actieplan ‘Buitenslapers’

aangeeft dat er gestreefd wordt naar het bieden van een passende hulp, hetgeen wat ook door de handhavers wordt bevestigd, blijkt in de praktijk de toegang tot dergelijke hulp zeer beperkt te zijn. De invoering van de EU-opvang wordt door Martijn, directeur-predikant van de Pauluskerk, beschouwd als een positief resultaat van het Actieplan Buitenslapers. Echter, blijkt deze opvang vooral effectief voor dak- en thuislozen die binnen een relatief kort termijn, namelijk 8-10 weken, weer aan het werk kunnen gaan. Bovendien vormen EU-migranten slechts een relatief klein deel van alle buitenslapers in Rotterdam:

Die EU-opvang is op zijn beurt niet effectief voor 100% van de buitenslapers hier op straat. Want van de buitenslapers is misschien maar vijftig of 60% dakloze EU-migrant. En van die dakloze EU-migranten die vervolgens in die opvang terechtkomen, wordt een substantieel deel van de mensen geholpen. ... En een deel van de mensen zien we hier ook gewoon weer terugkeren omdat ze daar uitvallen, (...) doorgewinterde dakloze mensen die hier al een paar jaar lang op straat leven en die medisch kwetsbaar geworden zijn, die verslaafd zijn aan drank of drugs, die psychisch in de war zijn geraakt. ... Die kun je niet in de 8 tot 10 weken die voor dat die EU-opvang kwam werd, kun je niet weer op de been brengen in die tijd. – Martijn

Andere niet-rechthebbende, zoals ongedocumenteerden, hebben überhaupt geen recht op deze vorm van formele hulpverlening. Om deze reden is het volgens de hulporganisaties niet rechtvaardig dat er boetes worden gegeven aan dak- en thuislozen die zich bevinden in de publieke ruimte. Straatadvocaat Marleen geeft aan: *“Je kan mensen niet een boete geven, terwijl je passende hulp niet kan faciliteren om het te voorkomen.”* Ook straatadvocaat Floris illustreert: *“Een boete geven voor iemand die moet buiten slapen? Dat is het plukken van een kip die z’n veren heel hard nodig heeft.”*

Hoewel dit onderzoek zich voornamelijk focust op de situatie van niet-rechthebbende dak- en thuislozen, blijkt uit de interviews met de straatadvocaten dat er ook uitsluiting is bij rechthebbende dak- en thuislozen, met name op basis van het zelfredzaamheidscriterium. Als iemand niet voldoet aan de gestelde criteria van niet-zelfredzaam zijn, bijvoorbeeld geen psychische problemen of schulden, hebben deze dak- en thuislozen geen recht op opvang. De gemeente gaat ervan uit dat deze subgroep zelf een oplossing kan vinden binnen het eigen netwerk. Floris vertelt: *“Als je er maar één hebt [criterium], dan mag je het zelf uitzoeken.”* Volgens de straatadvocaten heeft deze focus op zelfredzaamheid grote gevolgen, onder meer dat het aantal buitenslapers toeneemt. Marleen bevestigt dit: *“Het is geen uitzondering meer; het gebeurt veel vaker dan we verwachten.”*

Uit de ervaringen van de dak- en thuislozen blijkt dat verschillende vormen van sociale uitsluiting bestaan. De hulporganisaties bieden echter een nieuw perspectief: sociale uitsluiting vindt volgens hen al plaats voordat dak- en thuislozen zich in de publieke ruimte moeten bevinden. Volgens hen houdt het strengere handhavingsbeleid in het actieplan ‘Buitenslapers’ onvoldoende rekening met de diversiteit binnen de dak- en thuislozenpopulatie. Hoewel de literatuur zich vooral richtte op

uitsluiting door beperkingen in de publieke ruimte door bijvoorbeeld boetes, blijkt dat dit fenomeen eigenlijk ook al ontstaat voordat dak- en thuislozen genoodzaakt zijn om in de publieke ruimte te verblijven:

Zeker op het moment dat jij (..), dat je bij de gemeente als zelfredzaam wordt geacht, ja dan slaap je nog steeds buiten. Ja, en dan wil je misschien wel hulp aannemen, maar je komt nergens binnen. Nou en dan hebben we het nog niet eens over de groep arbeidsmigranten, en de ongedocumenteerden (...), zonder juiste papieren en status. Ja, die krijgen helemaal geen toegang tot hulp. – Floris

4.3.1 Het ‘recht op de stad’: de rol van de Pauluskerk

Om de belangen van de dak- en thuislozen in Rotterdam te behartigen en te streven naar een inclusiever beleid vanuit hogere autoriteiten, hanteert de Pauluskerk verschillende strategieën. Hiermee toont de kerk aan dat zij niet alleen een dienstverlenende organisatie is, maar ook fungeert als een activistische hulporganisatie, zoals eerder door Vasileiadi en Swerts (2024) is aangetoond. Allereerst gebruikt de Pauluskerk strategieën waarmee zij directe beïnvloeding van politieke processen wil nastreven. Om deze strategie te bewerkstelligen, is er nu ook een concreet ‘Actieteam’ opgericht, die zich onder andere bezighoudt om beleidsveranderingen te realiseren:

We proberen de politieke besluitvorming te beïnvloeden (...), dat doen we door met raadsleden contact te onderhouden, door voorlichtingsbijeenkomsten voor politieke partijen te organiseren. Te praten met commissies voor de partijprogramma's voor de raadsverkiezingen van volgend jaar. – Martijn

Medewerkers van het Actieteam spelen hierbij een grote rol, maar ook ervaringsdeskundigen worden betrokken om hun verhaal naar voren te brengen. Daarnaast organiseert de Pauluskerk ook protesten, gericht aan de gemeente, om op een hardere manier de urgentie van de dak- en thuisloosheid problematiek aan te kaarten: “In december 2023 hadden we nog een grote ‘recht op rust’ actie op het plein voor het stadhuis. Precies op de vooravond van de laatste raadsvergadering van het jaar.” – Stef. “Zodat de besluitvormers op het stadhuis er letterlijk niet omheen kunnen.” – Martijn.

De ‘recht op rust’ actie diende aan de ene kant als middel om de politiek direct te beïnvloeden, maar had ook een andere functie: “Het is ook bedoeld om te laten zien aan de buitenwereld, van er bestaat gewoon een wereld waarin wij fatsoenlijke opvang voor deze mensen regelen en hen ook zien als een integraal onderdeel van de stad.” – Stef. Uit de interviews met de medewerkers van het ‘Actieteam’ blijkt dat het beïnvloeden van het publiek eveneens belangrijk is om de belangen van de dak- en thuislozen te behartigen. Het creëren van publieke bewustwording wordt gedaan aan de hand

van acties zoals ‘recht op rust’, maar ook op een meer indirecte manier. Een recent voorbeeld hiervan is het publiekelijk maken van sterfgevallen van dak- en thuislozen in de publieke ruimte:

We hebben dat bewust uitvergroot afgelopen jaar, toen dat kort na elkaar gebeurde. Ja, om het gevoel van discrepantie te vergroten. Veel Rotterdammers zijn hartstikke blij met de stad en blij met hun woonomgeving. En toch gebeuren dat soort dingen. Dat klopt niet. Dat is niet in de haak. Iedereen voelt dat. Dat dat niet oké is. – Martijn.

Het veranderen van de publieke beeldvorming is volgens de Pauluskerk een effectieve manier om verandering teweeg te brengen. Ook de fotoserie ‘Present’, een kunstproject die de menselijke kant van dakloos zijn belicht, heeft hieraan meegeholpen: “Door te laten zien dat dakloze mensen eigenlijk gewone mensen zijn met ideeën en dromen.” – Martijn. Daarnaast zijn de stadstours door ervaringsdeskundigen ook een groot succes geworden: “Dat zijn natuurlijk wel allemaal mensen die je toch kennis laat maken met hoe we dan omgaan met dak- en thuislozen in Rotterdam.” – Hans.

De strategieën van de Pauluskerk om het ‘recht op de stad’ voor dak- en thuislozen te bewerkstelligen sluiten aan op de ‘insider’ en ‘outsider’ strategieën van Gormley et al. (2006). De keuze voor ‘outsider’ strategieën, zoals het beïnvloeden van het publiek, lijkt echter tactischer te worden ingezet dan in de literatuur wordt verondersteld. Eerder benoemde strategieën om de publieke perceptie te hervormen dienen namelijk als middel om de effectiviteit van de ‘insider’ strategieën te versterken:

Je ziet wel een draai naar in plaats van alleen maar directe politiek beïnvloeden, van hoe moet je vanuit onderop [het publiek] meer begrip krijgen? Dan volgt de politiek vanzelf (...), dan is er geen politicus die zegt nee, ik ga er dwars tegenin. – Hans

Deze strategische inzet van ‘outsider’ strategieën heeft ook al merkbaar effect gehad:

De heftigheid van de acties rondom de boetes zie je dus wel dat het dat de boetes zijn gehalveerd, (...) en dat er een beetje met schaamte naar wordt gekeken. Dus dan zie je dat de publieke opinie wel invloed heeft op beleid. – Martijn

De Pauluskerk gelooft erin dat de politiek de massa volgt. De directe beïnvloeding van de politiek, aldus ‘insider’ strategieën, is van groot belang, maar het gebruik van ‘outsider’ strategieën blijkt een strategische keuze te zijn om nog meer invloedrijke belangenbehartiging te realiseren: “De gedachte is als het grotere publiek achter ons te krijgen, zijn we beter in het invloed uitoefenen op de politieke besluitvorming.” – Martijn.

Hoofdstuk 5: Conclusie

Dit onderzoek heeft zich gericht op de toenemende controle en regulering van dak- en thuislozen in Rotterdam, met aandacht voor de ervaringen van de dak- en thuislozen zelf, maar ook van betrokken actoren zoals handhavers en hulporganisaties. De kern van dit vraagstuk ligt in het spanningsveld tussen enerzijds de stad Rotterdam, welke streeft naar een gewenst straatbeeld gedreven door economische belangen, en anderzijds de beperkingen die hierbij ontstaan voor de leefomgeving van dak- en thuislozen in de publieke ruimte, wat invloed kan hebben op de mate van sociale uitsluiting. De complexiteit van dit probleem wordt verder verdiept door de toenemende diversiteit binnen de dak- en thuislozenpopulatie, waarbij onderscheidt wordt gemaakt tussen rechthebbend zijn en niet-rechthebbend zijn, die hiermee de afhankelijkheid van de publieke ruimte verder kan beïnvloeden. De centrale onderzoeksvraag luidde: *‘Hoe worden dak- en thuislozen in Rotterdam uitgesloten van de publieke ruimte en hoe gaan dak- en thuislozen en hulporganisaties hier mee om?’*

De resultaten in dit onderzoek bevestigen de theorie van Németh (2012) en tonen aan dat alle drie de vormen van controle en regulering aanwezig zijn in de stad; fysieke barrières, zoals de schotten op bankjes, de strengere handhaving van lokale verordeningen uit de APV en symbolische maatregelen zoals extra camera's. Echter, de mate waarin deze maatregelen leidden tot sociale uitsluiting varieert, waarbij de 'code laag' en 'symbolische laag' de meest invloedrijke vormen van controle en regulering zijn. Desalniettemin breidt dit onderzoek de theorie van Németh (2012) ook uit, door de discretionaire ruimte van handhavers aan te tonen, wat ervoor zorgt dat de 'code laag' zeer gedifferentieerd wordt toegepast en sociale uitsluiting hierdoor voor sommige subgroepen sterker kan worden ervaren. Daarbij blijkt de functie van de 'code laag' niet alleen te dienen voor het handhaven van orde en netheid, maar ook voor dossieropbouw, wat duidt op een diepere, onderdrukkende vorm van sociale uitsluiting. Hoewel alle dak- en thuislozen gevoelens van ongemak en ongewenstheid ervaren, wat in het bijzonder overeenkomt met eerder onderzoek van Mitchell en Heynen (2009), blijkt er een verschil te zitten in het gevoel van minderwaardigheid tussen rechthebbenden en niet-rechthebbenden. Waar rechthebbenden het gevoel hebben dat zij niet meetellen, ervaren niet-rechthebbenden een dieper gevoel van niet bestaan. De verschillen tussen de diverse subgroepen manifesteren zich ook in de manier waarop zij omgaan met de beperkingen in de publieke ruimte, waarbij de copingstrategieën van Snow en Mulcahy (2001) op verschillende manieren worden toegepast. De strategie 'adaptation' zorgt ervoor dat rechthebbenden, door onder andere gedrag aan te passen, een zekere bewegingsvrijheid behouden, wat soms resulteert in het kunnen behouden van hun plek in de publieke ruimte, ook wel 'persistence' genoemd. Daarentegen interpreteren niet-rechthebbenden 'adaptation' anders, door vooral zich aan te passen om niet op te vallen en drukke plekken te vermijden. Hiermee breidt dit onderzoek de theorie van Snow en Mulcahy (2001) uit met een nieuwe copingstrategie voor niet-rechthebbenden: verstoppen, wat de aanzienlijk verminderde bewegingsvrijheid van deze groep benadrukt. Enkel tussen de 'exit' en 'voice' strategieën lijkt echter geen groot verschil te bestaan: verplaatsing wordt door alle dak- en thuislozen als effectief beschouwd,

en verzet tegen de uitsluiting speelt geen grote rol. Naast individuele strategieën zorgt de Pauluskerk er op collectief niveau voor dat er wordt gestreden voor het ‘recht op de stad’ van deze doelgroep, door middel van onder andere directe dienstverlening maar ook belangenbehartiging. Onderzoek van Gormley et al. (2006) liet zien dat er binnen belangenbehartiging een verschil bestaat tussen ‘insider’ en ‘outsider’ strategieën. Hoewel beide vormen ingezet worden bij de Pauluskerk, biedt dit onderzoek een nuancering door het strategische gebruik van ‘outsider’ strategieën te belichten. Het gebruik van ‘outsider’ strategieën is niet een enkel een doel op zich, maar wordt ook tactisch ingezet om de effectiviteit van ‘insider’ strategieën te versterken. Als ze het publiek achter zich kunnen krijgen, vergroot dit de invloed die ze kunnen uitoefenen op de publieke besluitvorming. Op deze manier proberen zij dak- en thuislozen alsnog een plek in de stad te bieden, en hiermee het ‘recht op de stad’ te kunnen blijven waarborgen.

Bovenstaande bevindingen onderstrepen de kritiek op de toenemende controle en regulering in Rotterdam, en de sociale uitsluiting die hieruit voortvloeit. Hoewel het lokale actieplan ‘Buitenslapers’ voor sommige subgroepen hulp biedt, blijkt het onvoldoende rekening te houden met de diversiteit binnen de dak- en thuislozenpopulatie. Dit is een belangrijk aspect, gezien sommige niet-rechthebbende dak- en thuislozen sterk afhankelijk zijn van de publieke ruimte, mede door een gebrek aan formele hulpverlening. Door het beboeten van deze dak- en thuislozen verergert het huidige beleid hiermee de sociale uitsluiting, die ook op voorhand al plaatsvindt met betrekking tot het hulpaanbod. Deze bepalende rol van wettelijke status en achtergrond dient als voorbeeld voor de gevolgen van het strengere migratiebeleid op nationaal niveau met betrekking tot hun rechten. Dit onderzoek toont aan hoe de beperkingen van niet-rechthebbende EU-migranten en ongedocumenteerden, aldus vanuit nationale wetgeving, tot uiting komen in de stad Rotterdam. Het roept vragen op over hoe het fenomeen ‘recht op de stad’ in de toekomst gewaarborgd kan blijven worden en benadrukt hiermee de urgentie van beleidsdiscussies op zowel nationaal als internationaal niveau over de functie van de publieke ruimte en het bewaken van het stadsburgerschap van verschillende subgroepen.

Naast deze maatschappelijk relevante inzichten biedt dit onderzoek ook een waardevolle nuancering op bestaande wetenschappelijke theorieën met betrekking tot de functie van de publieke ruimte en de sociale uitsluiting van dak- en thuislozen. Uit dit onderzoek is namelijk naar voren gekomen dat de sociale uitsluiting die ontstaat door de toenemende controle en regulering zeer gedifferentieerd wordt ervaren, waarbij wettelijke status en achtergrond een bepalende rol spelen. Door deze intersectionaliteit expliciet te onderzoeken en dak- en thuislozen als heterogene groep te benaderen, wordt het idee dat zij niet als homogene groep beschouwd kunnen worden in de context van Rotterdam bevestigd (Hermans et al., 2020; Tosi, 2010). Naast het bieden van een nuance op bestaande theorieën, heeft dit onderzoek ook nieuwe inzichten aangetoond op onder andere de controle en regulering theorie van Németh (2012), en de copingstrategieën van Snow en Mulcahy (2001).

5.1 Reflectie

Dit onderzoek kent echter ook een aantal tekortkomingen. Allereerst betreft het een casestudy binnen de context van Rotterdam, waardoor de bevindingen niet direct toepasbaar zijn op andere stedelijke contexten op zowel nationaal als internationaal niveau. Daarnaast heeft de korte tijdsperiode van het onderzoek ertoe geleid dat er slechts vijf dak- en thuislozen zijn geïnterviewd, wat een beperkte representatie vormt van de volledige diversiteit binnen de dak- en thuislozen populatie in Rotterdam. Allerlaatst beperkte de etnografische observaties zich tot enkel de 'hotspots' uit het actieplan 'Buitenslapers', waardoor mogelijk geen volledig beeld van de gehele stad Rotterdam is belicht. Om deze reden kan vervolgonderzoek een grotere omvang van dak- en thuislozen betrekken, met meer diversiteit in herkomstgroepen. Daarbij kunnen lange termijn studies wellicht aanvullende inzichten opleveren voor dit onderzoek met betrekking tot de invloed van de gedifferentieerde sociale uitsluiting op de levensloop van subgroepen met een niet-rechthebbenden status.

Literatuurlijst

- Amster, R. (2003). Patterns of Exclusion: Sanitizing Space, Criminalizing Homelessness. In *Social Justice* (Vols. 1–91, pp. 195–221). Social Justice/Global Options. <https://www.jstor.org/stable/29768172>
- Attoh, K. A. (2011). Whatkindof right is the right to the city? *Progress in Human Geography*, 35(5), 669–685. <https://doi.org/10.1177/0309132510394706>
- Bergamaschi, M., Castrignanò, M., & De Rubertis, P. (2014). The Homeless and Public Space: Urban Policy and Exclusion in Bologna. *Interventions Économiques*, 51. <https://doi.org/10.4000/interventionseconomiques.2441>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2024). *Dashboard overlast in de buurt*. Centraal Bureau Voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/politie/dashboard-overlast-in-de-buurt>
- Charli, M. S., Eshete, S. K., & Debela, K. L. (2022). Learning How Research Design Methods Work: A Review of Creswell’s Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches. *The Qualitative Report*. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2022.5901>
- Chitrakar, R. M., Baker, D. C., & Guaralda, M. (2022). How accessible are neighbourhood open spaces? Control of public space and its management in contemporary cities. *Cities*, 131, 103948. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103948>
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2023). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. SAGE Publications, Inc. <https://lccn.loc.gov/2022032270>
- Custers, G., Willems, J. J., Department of Law, Society and Crime, Erasmus University Rotterdam, the Netherlands, & Amsterdam Institute for Social Science Research, University of Amsterdam, the Netherlands. (2024). Rotterdam in the 21st century: From ‘sick man’ to ‘capital of cool’. *Cities*, 150, 105009. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105009>
- De Raad van de gemeente Rotterdam. (2024, 26 januari). *Algemene Plaatselijke Verordening Rotterdam 2012*. Lokale Wet- en Regelgeving. <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR373493>
- Doherty, J., Busch-Geertsema, V., Karpuskiene, V., Korhonen, J., O’Sullivan, E., Sahlin, I., Petrillo, A., & Wagnanska, J. (2008). Homelessness and Exclusion: Regulating public space in European Cities. *Surveillance & Society*, 5(3). <https://doi.org/10.24908/ss.v5i3.3425>
- Elbers, W. J., Kamstra, J., & Vries, J. D. (2023). Important but not urgent: The advocacy role of homelessness organisations in the Netherlands. In *European Journal of Homelessness*, *European Journal Of Homelessness* (Vol. 1, pp. 31–54) [Journal-article]. <https://hdl.handle.net/2066/297577>
- Enneking, K. (2025, 18 februari). *Ruim 300.000 euro aan ‘daklozenboetes’ in 130 gemeenten*. Binnenlands Bestuur. <https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/meer-dan-300000-euro-aan-daklozenboetes-opgelegd-130-gemeenten>

- Gemeente Rotterdam. (2023). Actieplan Buitenslapers. In *Actieplan Buitenslapers*.
- Gormley, W. T., Cymrot, H., & Georgetown University. (2006). The Strategic Choices of Child Advocacy Groups. In *Nonprofit And Voluntary Sector Quarterly* (Vols. 35–35, Nummer 1, pp. 102–122). <https://doi.org/10.1177/0899764005282484>
- Hermans, K., Dyb, E., Knutagård, M., Novak-Zezula, S., & Trummer, U. (2020). Migration and Homelessness: Measuring the intersections. In *European Journal Of Homelessness*.
- Johnstone, C. (2017). Penalising Presence in Public Space: Control through Exclusion of the ‘Difficult’ and ‘Undesirable. *International Journal For Crime Justice And Social Democracy*, 6(2), 1–16. <https://doi.org/10.5204/ijcjsd.v6i2.299>
- Kramer, D. (2024). Mobilizing the Rights of Homeless EU Citizens in the Netherlands. *German Law Journal*, 25(6), 910–918. <https://doi.org/10.1017/glj.2024.53>
- Langegger, S., & Koester, S. (2016). Invisible homelessness: anonymity, exposure, and the right to the city. *Urban Geography*, 37(7), 1030–1048. <https://doi.org/10.1080/02723638.2016.1147755>
- Mitchell, D., & Heynen, N. (2009). The Geography of Survival and the Right to the City: Speculations on Surveillance, Legal Innovation, and the Criminalization of Intervention. *Urban Geography*, 30(6), 611–632. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.30.6.611>
- Nelson, A. (2020). Nothing about us without us: Centering lived experience and revolutionary care in efforts to end and prevent homelessness in Canada [Journal-article]. *Radical Housing Journal*, 83–100. <https://doi.org/10.54825/IMUC6661>
- Németh, J. (2012). Controlling the Commons: How Public Is Public Space? In *Urban Affairs Review* (Vol. 48, Nummer 6, pp. 811–835). <https://doi.org/10.1177/1078087412446445>
- Peck, J., & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing space. In Editorial Board of Antipode, *Antipode* (pp. 381–381). <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-8330.00247>
- Peterson, M. (2006). Patrolling the plaza: privatized public space and the neoliberal state in downtown Los Angeles. In *Urban Anthropology And Studies Of Cultural Systems And World Economic Development* (Vols. 4–4, pp. 355–386). The Institute, Inc. <https://www.jstor.org/stable/40553528>
- Pospěch, P. (2020). Homeless People in Public Space and the Politics of (In)visibility. *Space And Culture*, 25(4), 661–674. <https://doi.org/10.1177/1206331220906091>
- Purcell, M. (2014). Possible Worlds: Henri Lefebvre and the Right to the City. In *Journal Of Urban Affairs* (Vols. 36–36, Nummer 1, pp. 141–154). <https://doi.org/10.1111/juaf.12034>
- Snow, D. A., & Mulcahy, M. (2001). Space, Politics, and the Survival Strategies of the Homeless. *American Behavioral Scientist*, 45(1), 149–169. <https://doi.org/10.1177/00027640121956962>
- Tosi, A. (2010). Coping with diversity. Reflections on homelessness in research in Europe. *Homelessness Research in Europe*, 221–236.

- Uitermark, J., & Duyvendak, J. W. (2008). Civilising the City: Populism and Revanchist Urbanism in Rotterdam. In Urban Studies Journal Limited, *Urban Studies Journal Limited* (pp. 1485–1503) [Journal-article]. <https://doi.org/10.1177/0042098008090685>
- Van Leerdam, M., & Ceulemans, S. (2024, 9 augustus). Gigantische stijging in aantal boetes voor daklozen in Rotterdam: waarom en werkt dit? In *DIT*. EO. https://open.spotify.com/episode/17t8mEigCKeVX68FwkMjLi?go=1&sp_cid=7e64cff44643889a795317db0e7d2f15&utm_source=embed_player_p&utm_medium=desktop&nd=1&dl=1&lsi=4a5986f4e5484986
- Vasileiadi, C., & Swerts, T. (2024). Keeping Faith: Faith-Based Organizations as Urban Migration Infrastructures for Illegalized Migrants in Rotterdam. *Urban Planning*, 9. <https://doi.org/10.17645/up.8765>

Bijlagen

Bijlage 1: Topicijst dak- en thuislozen

Introductie

- Voorstellen onderzoeker
- Doel van het onderzoek kort toelichten
- Belang van anonimiteit en privacy benadrukken
- Respondent nogmaals informeren over zijn of haar rechten, zoals het overslaan van vragen, het beëindigen van het interview indien gewenst of het opvragen van het transcript.
- Zijn er nog vragen of onduidelijkheden voordat we het interview beginnen?

Thema 1: Persoonlijke situatie en achtergrond

- Zou u willen vertellen hoe lang u al dakloos bent in Rotterdam?
- Heeft u een bepaalde plek waar u meestal verblijft, of bent u vaak op verschillende locaties?
- Hoe ervaart u het om dakloos te zijn in Rotterdam? Wat zijn de grootste moeilijkheden in uw dagelijks leven?

Thema 2: Ervaringen met controle en regulering in de publieke ruimte (de ‘fysieke laag’, de ‘code laag’ en de ‘symbolische laag’)

- Bent u op de hoogte van de regels in Rotterdam over wat wel en niet mag op straat, zoals slapen, bedelen of rondhangen?
- Op welke manieren heeft u gemerkt dat deze regels strenger worden gehandhaafd? Zo ja, hoe voelt u zich hierbij?
- Heeft u zelf wel eens een boete gekregen voor iets wat u op straat deed? Zo ja, kunt u daar iets over vertellen?

- Zou u kunnen toelichten hoe u zich voelt over deze fysieke barrières richting dak- en thuislozen? → Foto's vijandige architectuur tonen (zie bijlage 3).
- Zijn er nog andere dingen die u merkt waardoor u zich meer gecontroleerd voelt? Zo ja, hoe voelt u zich hierbij? → Wellicht op symbolische wijze, komst van meer camera's, luxere winkels etc.

Thema 3: Impact op dagelijks leven en welzijn (sociale uitsluiting)

- Op welke manieren beïnvloedt de strengere controle uw dagelijkse bezigheden, zoals slapen, eten, rusten en contact met andere mensen? Zo ja, welke factoren spelen hierin de grootste rol?
- Voelt u zich wel eens beperkt in uw vrijheid door de strengere controle? Zo ja, hoe uit zich dat?
- Zijn er bepaalde plekken waar u zich minder of juist meer welkom voelt? Zo ja, waardoor komt dat?
- Voelt u de publieke ruimte als een plek waar u zich veilig voelt? Waarom wel of niet?
- In hoeverre heeft u het gevoel dat u de straat nog mag gebruiken net als andere inwoners van Rotterdam? Kunt u toelichten waarom wel of niet?

Thema 4: Copingstrategieën

- Op welke manieren probeert u om te gaan met de strengere controle op straat? → Denk aan het vermijden van bepaalde plekken, uw gedrag aanpassen, blijven waar u bent, hulp zoeken.
- In hoeverre zoekt u bewust naar plekken waar er minder controle is? Zo ja, kunt u voorbeelden geven?

- In hoeverre past u uw gedrag aan om minder op te vallen in de publieke ruimte? Zo ja, op welke manieren doet u dat?
- Op welke manieren zoekt u contact met andere daklozen of met hulporganisaties zoals de Pauluskerk? Zo ja, wat is de meerwaarde hiervan, hoe helpt het u?
- Heeft u het gevoel dat u uw mening kunt geven over de manier waarop daklozen in Rotterdam worden behandeld? Zijn er manieren waarop u uw stem kunt laten horen?

Afsluiting

- Bedanken respondent
- Zijn er nog vragen?

Bijlage 2: Respondentenlijst

<i>Respondent</i>	<i>Status/functie</i>	<i>Pseudoniem</i>
1	Handhaver	Anja
2	Handhaver	Ilse
3	Handhaver	Sam
4	Handhaver	Karel
5	Dak- en thuisloos <i>Status/achtergrond: ongedocumenteerd</i>	Max
6	Dak- en thuisloos <i>Status/achtergrond: ongedocumenteerd</i>	Ibrahim
7	Dak- en thuisloos <i>Status/achtergrond: Nederlands</i>	Wouter
8	Dak- en thuisloos <i>Status/achtergrond: Nederlands</i>	Anil
9	Dak- en thuisloos <i>Status/achtergrond: Poolse EU-migrant</i>	Mateusz
10	Straatadvocaat Basisberaad Rotterdam	Marleen
11	Straatadvocaat Basisberaad Rotterdam	Floris
12	Directeur-predikant Pauluskerk	Martijn (echte naam met toestemming)
13	Medewerker Actieteam Pauluskerk	Hans
14	Medewerker Actieteam Pauluskerk	Stef
15	Medewerker Team Aandacht Pauluskerk	Jan

Bijlage 3: Foto's vijandige architectuur

Deze foto's zijn getoond tijdens de interviews om de meningen van dak- en thuislozen te onderzoeken over de verschillende vormen van vijandige architectuur in de stad Rotterdam.

Foto 1:

Foto 2:

Foto 3:

Foto 4:

